

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS

BULÁNYI GYÖRGY HITFOGALMÁRÓL

Bevezetés

Akik bensőségebben voltak részesei Bulányi György piarista szerzetes közösségi mozgalmának, azoknak a csoporttalálkozókra meg kellett ismerkedniük az analízis módszerével. Az evangéliumok, illetve a páli levelek elemzésének módszerét a közösségek arra használták, hogy minél mélyebben megértsék az Evangélium tanítását. A módszer a rendszeres gondolkodásra, a pontos fogalmazásra, a saját vélemény kialakítására és képviselésére tanította-nevelte a közösségek tagjait. Akik fogékonnyabbak voltak az ókori nyelvekre, azok mindezt a görög nyelvű kritikai kiadás segítségével végezték, sőt görög nyelvtanfolyamra is járhattak.

Az analízis módszerét Bulányi többé-kevésbé saját maga dolgozta ki, s évek szorgos munkájával a 60-as 70-es évek fordulóján alkalmazta is a négy evangélium szövegére, majd a páli levelekre. Ennek gyümölcse lett a *Keresétek Isten Országát* c. 5 kötetes mű, valamint a többkötetes Pál-szintézis.

Bulányi a piarista karizmát követve és kora társadalmi, politikai és egyházi viszonyait érzékelve felnőtten gondolkodó, elkötelezett hitű és aktív tanúságtevő keresztényekre vágyott, s mozgalmával ilyenek felnevelésére tett kísérletet. Életalakítás, közösségalakítás, egyházformálás és társadalomformálás – ezek voltak életének és művének legfontosabb célkitűzései. Ezeknek rendelte alá az evangéliumok elemzését, a közösségi találkozók vitáit, a Bokor más képzési területeit és publikációs aktivitását is.

A közösségi tevékenységek említett lényegi elemei jelenti azt a közeget, amelynek figyelembevételével megfelelő módon lehet értelmezni és értékelni Bulányi teológiai munkásságát. Ha a teológiát modern értelemben egyetemen művelt tudományként határozzuk meg, akkor Bulányi nem volt teológus. Soha nem tanított, nem is taníthatott egyetemen. Ellenben a teológia mint a keresztény perspektíva rendszeres kifejtésének tudománya mélyen meghatározta gondolkodását, illetve közösségi követelmény- és gyakorlatrendszerét, ezért ebben az értelemben mégis teológusnak kell tekinteni. S minthogy a teológia, amit művelt és amit a közösségek tagjaival is műveltetett, teljes mértékben a Jézus-követés egyéni és közösségi szolgálatának volt alárendelve, ezért az *akolutilógia* lehet a megfelelő elnevezés: követéselmélet.

Bulányi akolutilógiája tehát nem önmagáért való teológiaművelés, hanem közösségnevelési szolgálat. Korának egyik meghatározó tapasztalata volt a tekintélyek válsága. Két értelemben is. Egyrészt a kommunista hatalomátvétel a korábbi társadalmi rend által garantált tekintélyeket igyekezett lerombolni, s helyükbe a maga tekintélyeit tenni. Másrészt a katolikus hierarchia tekintélyét is mélyen aláásta a rendszernek való teljes kiszolgáltatottság, amelynek során az egyház-hűséget lassan aláásta a rendszerhűség. Később pedig a világegyház vezetésének hűségébe vetett hitet is erősen próbára tette a vele kapcsolatos egyházi eljárások tapasztalata. Erre a tapasztalatra válaszul, de legalábbis ettől meghatározottan, Bulányi a hitelességet, a megalapozott tekintélyt tekintette elfogadhatónak, és gyanakvással fogadott, bírált és elutasított minden más alapú tekintélyt, akár a társadalomban, akár az egyházban. Úgy vélem, hogy ez a tekintélyi válság tetten érhető a hitről szóló elemzéseiben, amelyek legkidolgozottabban a KIO 3. kötetében találhatók.

Az analízis és a tekintélyválság szoros kapcsolatát kell figyelembe venni, ha megfelelően akarjuk érteni Bulányi akolutilógiáját. Az evangéliumok elemzésével ugyanis arra tett kísérletet, hogy

közösségi társai megismerjék Jézus tanítását, s a megismerési folyamatban ne Bulányi vagy más közösségi vezető véleményére alapozzanak, hanem az evangéliumok elemzése révén megismert tudásra és tartalmakra. Bulányi akolitológiájában a tekintély kifejezés – legalábbis ami a KIO 3. kötetét illeti – elsősorban a hit kifejezésével kapcsolatban került terítékre. A következőkben a hit néhány vonatkozását mutatom be a KIO alapján. S már most előrebocsájthatom, hogy az elemzés igazolni fogja: Bulányi nem tekintélyellenes volt, hanem ellenkezőleg, hitelességpárti.

Bulányi hitfogalma

Bulányi akolitológiájában a hit legegyszerűbb meghatározása az „úton járás”. Az "Én vagyok az út" jézusi önmeghatározást tekinti a keresztények legprecízebb önmeghatározásának. Jézus útján járni pedig három azonosságot jelent: létazonosságot, magatartásbeli azonosságot és sorsazonosságot: „Nyilatkozatának – „Én vagyok az Út!” – mélyrehatóak a következményei. A keresztény (χριστιανος = chrisztianosz = messiási) etika ennek következtében csak krisztusi-messiási etika lehet. Övéinek magatartása csak Tanítójuknak a magatartása lehet. E magatartásbeli azonosság létbeli azonosságot feltételez; s ugyanezen magatartásbeli azonosság sorsazonosságot eredményez ebben az időben és az eljövendő aionban egyaránt.” (Num 38c) (Bulányi 2013, 245)

Jézus az evangéliumokban úgy mutatkozott meg, mint aki Isten országának örömhírét hirdeti. Ám nem csupán elmondta az Ország törvényeit, amivel beteljesítette, mintegy tökélyre vitte a választott népnek adott törvényt, hanem meg is élte azt, Bulányi szavával „elénk is élte”: „Közölte velünk az Ország törvényeit, a tökéletesített törvényt (15d num), amelynek **vállalása-teljesítése fejében lehet csupán miénk az Ország. Nem csupán elmondta az Ország törvényét, elénk is élte. Törvényt elmondó szavait ábraként illusztrálja köztünk leélt élete. De megfordítva is igaz: életének tényeit egyetlen irányban magyarázható jelentéssé formálják az Ország törvényeként elmondott szavai.**” (Bulányi 2013, 243)

Jézus az evangéliumok elemzése alapján egyértelműen olyan próféta, aki teljes mértékben azonosul Atyjával, aki küldte őt, az Ország hírével, amelyet hirdetett, s azzal a sorssal, amelyet ez a két azonosság megkövetelt tőle. Ez a jézusi minta, ez az az út, amelynek mondta magát, és amelyre követőit is hívta. Minthogy Jézust ezek jellemzik, a keresztényeket is ezeknek kell jellemeznük. A hit azt jelenti: a három említett azonosságra törekedni. S ezen a ponton merül fel a tekintély témája. Hogyan viszonyult Jézus a tekintélyhez, milyen az ő tekintélye és mi következik ebből a hitre nézve?

A hit és a tekintély összefüggésével kapcsolatban Bulányi leszögezi, hogy a pusztá (megalapozatlan) tekintély alapján hinni, ez jellemző ugyan Jézus korának szellemiségére, de ő valami mást nevezett elfogadható tekintélynek. Szerinte ugyanis csak az olyan tekintély alapján megengedett hinni, amelyben egységet alkot az ismeret és a tapasztalat. Az ismeret, amiért Jézus minden tanítását érthetően törekedett elmondani, példabeszédeit elmagyarázta övéinek. Nem akarta, hogy övéi a tekintélye alaján kövessék, és az ő tanítói tekintélye alapján higgyék el, amit mondott. Ellenkezőleg, számos érvel, racionális érvekkel támasztotta alá mondandóját. Továbbá ezekkel teljes egységben számos tapasztalati eszközzel is hitelesítette tanítását. Ilyenek voltak csodatettei, ilyenek cselekedetei az emberek között, s végül mindennek betetőzéseként ilyen volt vállalása, hogy az Isten országa tanításának végső hitelesítéseként elszenvedte a keresztthalált:

„Kultúrkörünkön belül ... hinni – legsajátosabb értelemben ennyit jelent: tekintélyi alapon igaznak elfogadni olyan információkat, amelyeket az egyetemesen igazolható emberi tapasztalás és következtetés el nem érhet.” (Num 42) (Bulányi 2013, 266)

„Jézus nem ismerte kultúrkörünknek az ismeretanyagra vonatkozó hármás differenciálását. Azt, hogy bizonyos dolgokat csak hinni lehet, de tapasztalni és kikövetkeztetni nem! A Názáretit, Annak Fiú- és Messiás-voltát látni-tudni-ismerni-hinni lehet.” (Num 45a) (Bulányi 2013, 278)

„A jézusi hit tartalma övéi számára igaz ismeretnek bizonyul, mert tapasztalhatják, mert kikövetkeztethetik annak igaz voltát, s végül mert hitelt érdemlőnek megismert tekintély közli velük ezt a tartalmat.” (Bulányi 2013, 282)

Visszakanyarodva a bevezetőben mondottakra, Bulányi teológiája valójában akolutológia, amely arra törekedett, hogy az evangéliumok Jézusa legyen a Bokor-tagok és távolabbról a keresztények egyetlen igazán elfogadott tekintélye, s ez a törekvés arra alapult, hogy az evangéliumok analízise eredményeként Jézus valódi tekintélynek bizonyult, mert teljes mértékben megfelelt annak, amit tanítványaitól elvárt mindhárom azonosságban: a lét-, a magatartás- és a sorsazonosságban. Azokkal a tekintélyekkel szemben, amelyek e kritériumoknak nem feleltek meg, elutasító volt. Különösen aláhúzza ezt az, ahogyan a farizeusokról beszélt, akiknek a tanítása megfelelt a törvénynek, s azt a tanítványoknak követniük is kell, de magatartásuk nem felelt meg a tanításuknak, ezért magatartásukat nem szabad követni. A farizeusok által mondottakat pedig nem azért kell elfogadni, mert tekintélyük lenne, hanem mert a törvénynek megfelel, amit mondanak.

Az eddigiekben a hit fogalmával, vonatkoztatási rendszerével és a tekintélyhez fűződő kapcsolatával foglalkoztunk. Értelemszerű és a KIO logikájának is megfelelő lenne most továbblépni a hit tartalma felé, vagyis arról az útról beszélni, amelyet Jézus tanítása és élete rajzolt meg, s amelynek tartalma maga a szeretet gyakorlata.

A szolgálat, adás és erőnemalkalmazás eszményeinek megvallásával, hirdetésével Bulányi az emberiség egységét egyedül lehetővé tevő eszményeket írja a zászlóra. *„Nincs ember, aki kívánná, hogy uralkodjanak rajta, nyomorúságba taszítsák (vagy közönnnyel abban meghagyják) és erőszakot alkalmaznának ellene. [...] A jézusi Ország az egyetlen, amely egybeölelheti az emberiség egészét. A hit Jézusban és az Ő Országában – az egész emberiség 'szépbe szőtt hite'.”* (Num 46d)

Ennek az alapállásnak további kifejtésére azonban itt nem vállalkozhatom, helyette megpróbálok egy-két külső szempontot bemutatni, amelyek révén Bulányi hitfogalma jobban értékelhető.

Cselekvésemélet

Bár Bulányi művében a társadalomtudományi források és elméletek alig jelennek meg, a jézusi hitfogalom értelmezése olyan irányt vett, amely értelmezhető cselekvéseméleti megközelítésben is. Fentebb láthattuk, hogy a KIO hitfogalma a gondolkodás, a tapasztalati meggyőződés és érzelmi átélés egységét húzza alá. A cselekvésemélet a szociológiai szakirodalomban arra tett kísérletet, hogy fellazítsa az utilitarista megközelítést, amelynek alapja a független individuum, aki a felismert haszonra irányulva dönt és cselekszik. A cselekvésemélet ehelyett a személy társadalmi és kulturális közegbe ágyazottságát hangsúlyozza, megkülönbözteti a hasznok különböző szintjeit, és figyelmet fordít az affektív, érzelmi dimenzióra. Különösen az amerikai Talcott Parsons emelte ki a cselekvés vonatkozásában az értékek jelentőségét és azt a folyamatot, amelynek során az értékek társadalmiasulnak, és olyan feltételrendszerrel alakulnak, amelynek közegében az egyén cselekszik.

A cselekvésemélet szociológiai fordulata Talcott Parsons harvardi szociológus nevéhez kötődik, aki a szociológia legjelentősebb európai klasszikusaira támaszkodva az amerikai, s visszahatólag az európai szociológiai gondolkodás számára is egyfajta új korszakot indított el a 20. sz. közepétől. A cselekvés társadalmi dimenziói vonatkozásában Parsons három szintet különböztet meg. Az első a kognitív szint, amely a józan paraszti ész mérlegelését jelenti. A második az affektív szint, amely érzelmi töltetet ad a mérlegelt objektumoknak, és motivációs hatással ruházza fel azokat. A harmadik pedig az értékelő szint, amely a következményekkel számol, és orientációs keretet alkot a magatartás számára.

Bulányi hitfogalmának szintjei megfelelnek Parsons cselekvéseméleti szintjeinek. A kognitív szint a tudatbaserzés, az affektív szint a tapasztalat, az értékelő pedig az azonosulás az Ország értékeivel és távlataival.

Parsons a cselekvéseket tipizálta, s ezekkel a típusokkal párhuzamba állíthatók a hitet jelentő cselekvés jellemzői: az intellektuális cselekvés célracionális, az expresszív érzelmi, a morális az Isten Országának megfelelő.

Hans Joas megkísérelte új alapokra helyezni a cselekvés szociológiai elméletét, amennyiben a gondolkodás–érzelem–szükséglet logikája mögött az egyik alapvető emberi képességre koncentrált, a kreativitásra. Joas a kortárs társadalmi közeget kontingensnek tekinti, azaz a párhuzamos lehetőségek esetlegességének. Az ember veleszületetten olyan lény, aki ebben az esetlegességi viszonyrendszerben kreatívan dönt és cselekszik. Folyamatosan párbeszédben áll a lehetőségekkel, normákkal és tapasztalatokkal, ezeket kreatívan értékeli, és ennek megfelelően alakítja ki a maga cselekvését és rutinjait.

Joas kreatív cselekvésemélete szemszögéből tekintve Bulányi hitfogalmából a létazonosság vonatkozását lehet kiemelni. Ebben ugyanis nem a filozófiai metafizika létfogalma van jelen, hanem az az egység és odafigyelés (engedelmesség), amely Jézusnak az Atyjához fűződő viszonyát meghatározta, s amelyet övétől is megkövetelt. Bár az Ország viszonyait és az evilág viszonyait ismerni és érteni kell, a cselekvés végső forrása az az inspiráció, amelyet a Lélek által az Atyától kaphatnak a tanítványok és a tanítványok tanítványai.

Keresztények cselekvése ma

A keresztény kifejezés ma – nemcsak Magyarországon – sok mindent jelent, leginkább magas kultúrát, ájtatosságot és politikai emblémát. Bulányi műveit újraolvasva szembeötlő, hogy milyen következetesen koncentrált a jézusi igehirdetésre. Ennek fényében a kereszténység mai felfogásai mérlegelhetők, akár bírálhatók is. Már régen nem a Bokor-mozgalom és a magyar katolikus klérus közötti szembenállásról van szó, amit leginkább titkosrendőrségi és más politikai manipulációk okoztak. A KIO vagy más művek ma mindannyiunkat arra hívnak, hogy a kereszténység elsődleges kritériumát, magát Jézus Krisztust állítsuk gondolkodásunk középpontjába, és tegyük cselekvésünk elsődleges normájává.

Ennek sikere elsősorban nem valami belső elhatározáson, érzelmi vonzódáson múlik, jóllehet ezek sem nélkülözhetők. Elsősorban tanulás, ismeret és az ismeretek elmélyítésének közösségi műveletei szükségesek ahhoz, hogy a „Mit tanított és mit tett Jézus?” kérdésre alapvetően egyértelmű és világos választ tudjunk adni. Ha Bulányi hitfogalmára vonatkoztatjuk ezt az állítást, akkor a fentebbi elemzések két irányban is erőteljes üzenetet tartalmaznak a kereszténység mai felfogása és gyakorlata számára.

Egyik oldalról a hármas azonosság utolsó elemére, a sorsazonosságra vonatkozó állítások idézik emlékezetünkbe azt a jézusi hangsúlyt, amely szerint a kereszténység sikere nem a tömegesedésben és nem a társadalom különböző területeinek intézményi integrációjában és lefoglalásában áll. A Jézus-követés keskeny út, a kereszténység története és esetenként jelene viszont széles utat mutat. Természetesen nem lehetséges és nem is szükséges a 2000 esztendővel ezelőtti Palesztina társadalmi és kulturális viszonyait a maiakkal egybevetni, s a mai társadalmi és egyházi viszonyok számára az egykoriakat mércéül állítani. Ugyanakkor a kereszténységnek nagy felelőssége folyamatosan emlékeztetni arra, hogy a profán hatalommal, még inkább az erőszakszervezetekkel való kollaboráció a Jézustól tanult mintával ellenkező választás. Az úgynevezett politikai kereszténység célkitűzései és az evangéliumi kereszténység célkitűzései nincsenek összhangban egymással. A jézusi kereszténység nem szűnhet meg folyamatos provokációval és kritikával illetni mindazt, ami kereszténység címszóval az evangéliumok tanításától távol álló, azokkal egyenesen szemben álló célkitűzést, előírást vagy gyakorlatot jelent.

Egykori közösségi társunk, a mai kaposvári püspök, Varga László a szentelése végén mondott beszédében sokak számára nagyon meglepően azt mondta, készen kell lennünk arra, hogy hitünkért üldöztetés vagy akár halál vár ránk. Lehetett ezt a Közel-Keleten üldözött keresztényekre történt

utalásként érteni, de ennek a figyelmeztetésnek egyetemesebb horizontja van: a kereszténység és a Jézussal való sorsazonosság megbonthatatlan egységét idézi emlékezetünkbe.

A kereszténység jézusi jellegével egy másik kortárs irányultság is szemben áll, az, amelyet ma a „spiritualitás” kifejezéssel illetnek, s amelynek célja egyfajta erkölcsiségmentes belső harmónia kialakítása, illetve helyreállítása. Úgy tűnik számomra, hogy a keresztény igehirdetés a prédikációkban és a legkelendőbb lelkiségi broszúrákban inkább hasonlít pszichohigiénés wellnessprogramokra, mint Jézus evangéliumi perspektívájára és provokációjára. Igazat lehet adni Philip Rieffnek, aki szerint a terápia legyőzte a karizmát, s kereszténység címén a modern világban inkább folyik lelki terápia, mint evangéliumi értékek felismerése és elkötelezett igyekezet a megvalósításukra.

Ha visszagondolok azokra a lelkigyakorlatokra, amelyeken a Bokorban részt vehettem, ezeken következetesen megnyilvánult az a törekvés, hogy az Evangélium tanítása álljon a középpontban, hogy az Evangélium mércéje legyen az életvezetésünk és a gondolkodásunk mércéje, és hogy az Istennel folytatott intenzív párbeszédben erőt gyűjtsünk a tanítványok elhivatottságának és küldetésének megvalósítására. Ezeken a lelkigyakorlaton nem mi magunk álltunk a középpontban, hanem Jézus tanítása és mintája, nem az volt a cél, hogy kudarcoktól gyötört lelkünk megnyugodjék, és nagyobb belső nyugalommal folytathassuk tovább ugyanazt az életet. Ellenkezőleg, a cél az volt, hogy változtassunk az életünkön, és az evangéliumi értékekkel szemben erősítsük fel önkritikánkat és legyünk csak folyamatosan frusztráltak, hogy megfelelünk-e annak, amit Jézus mintájának követése elvár tőlünk. A lelkigyakorlatok az úton járás tréningjei voltak, a lét-, magatartás- és sorsazonosság intenzív tréningjei. Számomra úgy tűnik, hogy a kortárs „lelki kereszténység” a létazonosságot úgy műveli, hogy közben megfedkezik a magatartás- és a sorsazonosságról.

Kitekintés

Bulányi születésének 100. évfordulóját ünnepeelve elsősorban nem azért tekintünk vissza életére és művére, hogy nosztalgizva belefeledkezzünk emlékeinkbe. Ennek is helye van, hiszen az ő életének hosszabb rövidebb szakaszai a mi életünk háncsaiba is belefódtak. Inkább azért emlékezünk, mert a ma előttünk álló feladatok és kihívások közegeiben művének segítségével szeretnénk megtalálni az eredeti evangéliumi inspirációt, s az ő intellektuális és emberi magatartását felelevenítve akarunk „ésszerű hódolattal” (Róm 12,1) fordulni a Feltámadott felé, aki maga az Út.

Irodalomjegyzék

Bulányi, György (2013): Keressétek Isten Országát. Az Út. 5 kötet. Budapest.

Joas, Hans (2012): Die Kreativität des Handelns. 4. kiad., Frankfurt am Main: Suhrkamp (Suhrkamp-Taschenbuch Wissenschaft, 1248).

Joas, Hans (2014): A hit választása. Milyen jövője lehet a kereszténységnek? Budapest: Vigilia (Mai keresztény gondolkodók, 8).